

STATE A DISKUSIE

NÁŠ FILOZOFICKÝ VÝVIN: RETROSPEKTÍVY A PERSPEKTÍVY¹

JÁN BODNÁR

Čím viac sa zamýšľame nad perspektívami ďalšieho rozvoja našej filozofie, čím výraznejšou sa stáva úloha formovať a aktivizovať náš filozofický front, tým bezprostrednejšou sa javí potreba znova a znova skúmať a analyzovať vývin filozofie u nás v nedávnom období, najmä v krízových rokoch. Myslím si, že v tom je zmysel a poslanie aj nášho seminára: prispieť k hlbšiemu poznaniu zdrojov, príčin i dôsledkov antimarxistických tendencií, chýb a omylov v našom filozofickom myslení a súčasne na báze principiálnych východísk teórie marxizmu-leninizmu vytýčiť prednostné riešenie tých úloh, ktoré pred filozofiou stavia výstavba vyspelej socialistickej spoločnosti, súčasný vedecko-technický rozvoj, potreba formovať socialistické vedomie ľudí i potreba bojovať proti nemarxistickým, revizionistickým prúdom a koncepciám. Takto je koncipovaný hlavný referát aj väčšina koreferátov a diskusných príspevkov.

Ak mám v takom krátkom časovom limite poukázať na niektoré aspekty vývinu filozofického myslenia na Slovensku, musím zamerať pozornosť len na vymedzený okruh problémov. Na úvod bude azda potrebné pripomenúť, že filozofické pracoviská u nás a najmä Filozofický ústav SAV sa kádrove budovali značne pomaly a nie s celkom ujasnenou profiláciou. Ak v začiatkoch prevažovala historicko-filozofická problematika, v ďalšom období sa kládol dôraz na riešenie aktuálnych spoločensko-ideových otázok, len sprostredkovane spojených so základným teoretickým výskumom v oblasti filozofie. Vyvinula sa situácia, a to predovšetkým v rokoch 1968–1969, keď sa znížil na minimum záujem značného počtu našich filozofov o vedeckovýskumnú prácu a hlavnou náplňou ich činnosti sa stala publicistická, ako aj spoločenská a politická angažovanosť. A práve v tejto angažovanosti sa odhalili slabiny ich teoretického marxistického myslenia, neprincipiálnosť v základných otázkach marxizmu-leninizmu, pod-

¹ Príspevok prednesený na celoštátnom seminári komunistov, pracovníkov v oblasti filozofie a sociológie v Soleníciach v dňoch 10.–11. apríla 1973.

liehanie vplyvu módných, najmä sociálnodemokratických a revizionistických koncepcií. Existuje niekoľko príčin tohto posunu a bude potrebné dôkladne ich preskúmať. Jednou z nich je nepochybne aj pozostatok dogmaticko-sektárskych chýb z päťdesiatych rokov. Vyrovnávanie s nimi u niektorých ľudí nevedlo k sebakritickému prehodnoteniu vlastných postojov, ale k obviňovaniu a zaznávaníu podstatných stránok našej socialistickej teórie a praxe v minulom období. A ďalej, vysoké nároky na kvalitu filozofickej tvorby si vyžadujú permanentné prehlbovanie teoretickej bázy marxistickej filozofie, odkazu klasikov marxizmu-leninizmu. Iba práce teoreticky a marxisticky dobre fundované môžu posunúť rozvoj marxistickej filozofie a súčasne môžu zabrániť skĺznutiu na nesprávne, v konečných dôsledkoch nemarxistické pozície.

Súčasne možno konštatovať, že v slovenskej filozofickej tvorbe sa dosiahli viaceré pozoruhodné výsledky. Kolektívne dielo *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie* a jeho doplnená a prepracovaná verzia, ktorá vyšla pod názvom *Prehľad dejín slovenskej filozofie*, je prvou komplexnou marxistickou analýzou vývinu filozofického myslenia na Slovensku. V súčasnej dobe sa stáva základom pre plánované syntetické spracovanie dejín slovenskej filozofie. Pravda, bude potrebné kriticky prehodnotiť a hlbšie objasniť niektoré metodologické otázky. Publikované práce venované kritickému rozboru novšej nemarxistickej filozofie našli pozitívny ohlas nielen doma, ale aj v zahraničí. Taktiež treba vysoko hodnotiť podiel našich filozofov na vydaní obsiahleho 10-zväzkového diela *Antológia z diel svetových filozofov*, ktoré zatiaľ u nás nemá obdobu. Pozoruhodné výsledky sa dosiahli aj na úseku výskumu základných kategórií dialektického a historického materializmu. Treba povedať, že vo filozofickej tvorbe u nás aj v šesťdesiatych rokoch prevládali pozitívne stránky, že sa vcelku darilo úsilie rozvíjať filozofiu na báze marxizmu-leninizmu. Tým potrebnjšou sa ukázala analýza tých filozofických snáh, ktoré prispievali svojím podielom k revizionistickej deštrukcii marxisticko-leninskej filozofie.

* * *

Už sa poukázalo na to, že koncom päťdesiatych rokov najprv skryte, neskôr však celkom otvorene sa začala ofenzíva, vedená postupne a cieľavedome, proti základným princípom marxisticko-leninskej filozofie a predpokladom jej rozvíjania.

Takzvaný proces „očisty marxistickej filozofie“ sledoval z hľadiska ideovo-politických aspektov predovšetkým tieto tri hlavné zámery: revízia principiálneho marxistického postoja v otázke vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky, ďalej dezintegrácia marxistickej filozofie v jej systémotvornej jednote na báze tzv. pluralizmu, a konečne tretím zámerom bolo znehodnotenie prínosu najmä sovietskej filozofie v tzv. epoche stalinizmu.

V súvislosti s otázkou vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky začali sa u nás koncom päťdesiatych rokov rozsiahle diskusie o postojoch a chápaní boja proti dogmatizmu a revizionizmu. Nepochopenie podstaty zložitých javov,

ktoré sa začali objavovať po XX. zjazde KSSZ v medzinárodnom robotníckom hnutí viedlo k podceňovaniu nebezpečenstva revizionizmu.

S náznakmi tohto javu sa možno stretnúť v niektorých názoroch vyslovených na diskusii *O vzťahu filozofie a politiky*, usporiadanej FÚ SAV a redakciou časopisu *Otázky marxistickej filozofie* dňa 5. apríla 1964. Aj keď diskusia mala vcelku pozitívne zameranie a v podstate proklamovala správny prístup v riešení otázky vzťahu filozofie a politiky, niektoré myšlienky signalizovali formovanie postojov, ktoré neskoršie, najmä v krízovom období, dostali výraznú revizionistickú podobu. Napr. pri analýze podstaty „dogmatickej deformácie vzťahu filozofie a politiky“ sa píše: „Dogmatizmus totiž vzniká obvykle tam, kde sa marxistická teória začína podriaďovať určitej politickej línii a určitým politickým zámerom. To už samo osebe je hrubým porušením marxistickej zásady o vzťahu medzi politikou a ideológiou — zásady, podľa ktorej má správna politika práve vychádzať z marxistických teoretických princípov, má sa riadiť marxistickou ideológiou pri vymedzovaní politickej línie a politických zámerov.“ Veľavravná je aj odpoveď na otázku: „Kde sú vôbec nejaké hranice medzi dogmatizmom a revizionizmom? Veď služobné podriadenie marxistickej teórie politickým zámerom, subjektivistický výklad marxistického učenia — to sú práve typické znaky revizionistického prístupu k marxizmu.“ Odpoveď znie: „Nepochybne tu platí stará známa pravda o tom, že medzi dogmatizmom a revizionizmom niet nijakých pevných hraníc a jedno sa veľmi ľahko zvrháva na druhé. A práve v prípade dogmatizmu z obdobia kultu osobnosti sa tieto hranice de facto aj prekročili.“² Spoločným mottom takýchto a podobných názorov, čoraz viac propagovaných a zneužívaných u nás anti-marxistickými silami, bola téza, že sa filozofia stala slúžkou politiky, a preto treba filozofiu odpolitizovať, odideologizovať. Uvedený trend vyúsťuje do otvorenej antimarxistickej, revizionistickej platformy, žiaľ, zverejnenej aj v časopise *Filozofia* r. 1968. „Skutočnosť, že sa marxizmus stal štátnou ideológiou, neprospeľa ani marxizmu, ani štátu: vedomie spoločnosti musí byť slobodné od všetkých „izmov“ a marxizmus práve tak ako ostatná veda a duchovný život musí byť slobodný od úzkej štátnej služobnosti. Marxizmus sa vo funkcii ideológie degradoval na mýtus, aj keď jeho pôvodné predsavzatie bolo uplatniť sa ako prvok sebavedomia. Aby v tom naďalej obstál, na to treba dve veci: slobodu pre marxizmus a slobodu od marxizmu.“³

Súbežné s úsilím o deideologizáciu marxizmu, končiacim sa proklamáciu „slobody od marxizmu“, formovala sa aj opozícia proti princípu straníckosti vo filozofii. Robilo sa tak pod heslami slobody vedeckého bádania, výlučného postavenia vedca, inteligencie v spoločnosti a pod. „Pri hľadaní a poznávaní pravdy — môžeme čítať na stránkach Kultúrneho života — je každý, najmä však vedec, povinný zabudnúť, áno, aj odmietnuť a pranierovať členstvo v organizovanej politickej moci, ak ako občan príde k presvedčeniu, že táto moc poznaniu pravdy alebo jej uplatneniu prekáža... Prostredníctvom diktátorskej

² Otázky marxistickej filozofie, 1964, č. 4, s. 357—358.

³ Pozri *Filozofia*, 1968, s. 149.

monopolistickej moci bol vedecký charakter monopolizovaný pre marxistickú teóriu.“ „Existujúce vedecké inštitúcie, vrátane vysokých škôl, zásadne by sa prebudovali podľa zásady úplnej vedeckej nezávislosti od spoločenskej moci, podľa vnútorných zreteľov jednotlivých inštitúcií.“⁴

Heslo „deideologizácie“ marxizmu ako teórie sa u nás objavilo vo výraznej podobe v diskusii na stránkach Literárnych novín r. 1965 v súvislosti s „odhaľovaním“ príčin „deformácií marxizmu“ treba hľadať v premene marxizmu z vedy na ideológiu. Tento postoj sa široko zdôvodňoval zdanlivou potrebou obhájiť vedu ako zdroj objektívnych výrokov a tvrdení nezávislých od historického, spoločenského pohybu, od triednych determinantov a ideologických „požiadaviek“. Proti „objektivite“ vedy sa stavia „subjektívnosť“ ideológie, pričom sa ideológia interpretuje ako fenomén, ktorý je mimo sféry vedeckého, interpretuje ako fenomén, ktorý je mimo sféry vedeckého, objektívno-pravdivého poznania, mimo kritérií pravdivosti, platných pre vedu. Ako výraz záujmov určitej triedy, ako „služba“ na odôvodnenie triedne alebo skupinovo determinovaných záujmov a cieľov ideológia vraj v nijakom prípade nemôže si robiť nárok na objektívnosť, pravdivosť, pretože tu ide iba o pragmatický aspekt, t. j. o zhodu vytýčených rozhodnutí s ich uskutočňovaním.

Spoločensko-triedna nepodmienenosť vedeckého myslenia implikuje — podľa propagátorov „deideologizácie“ marxizmu — osobitné postavenie vedca, inteligencie v spoločnosti. Ako zložka predurčená na skúmanie, odhaľovanie objektívnej, vedeckej pravdy nevyhnutne musí stáť mimo triednych, spoločenských zápasov, mimo „ideologických snáh“. A pretože ona jediná môže poznávať „skutočnú“ pravdu, patrí jej výlučné miesto v spoločnosti, pri riadení spoločnosti.

Dôsledky takéhoto postoja sú ďalekosiahle a prejavujú sa ako jedna z hlavných tendencií ideologickeho boja v súčasnom svete. Najprimeranejšie sú zvýraznené v revizionistických platformách a v cieľoch, ktoré pod heslom „zvedečtovanie“ marxizmu-leninizmu mieria proti revolučnej podstate marxizmu. Touto podstatou je jednota marxistickej teórie a praxe, praxe komunistickej prestavby spoločnosti, praxe revolučného boja proti kapitalistickému spoločenskému zriadeniu, proti buržoáznej ideológii. Vedúcou silou tohto boja nemôže byť žiadna „vrstva“, „privilegovaná elita“, ale robotnícka trieda a jej predvoj, komunistická strana ako historicky určený a zainteresovaný činiteľ na odstránenie starého spoločenského poriadku a vybudovanie socialistickej a komunistickej spoločnosti. A ak vedecké poznanie interpretujeme marxisticky, t. j. ako spoločensko-historický fenomén, ako spoločensko-historickou praxou podmienený odraz objektívnej skutočnosti, potom status vedeckosti má komplexný zmysel iba vo väzbe so spoločenskými a triednymi determinantmi spoločenskej formácie.

* * *

Jednou z kuriozít filozofického vývinu u nás v nedávnom období bolo pasovanie na marxistu tzv. scientistickej a na marxistu tzv. antropologickej

⁴ Kultúrny život, 1968, č. 17.

orientácie. Popri úsilí ďalej rozvíjať marxisticko-leninskú filozofiu, zbavovať ju nánosov dogmatických symplikácií a vulgarizácie, hľadať nové podnety v odkaze klasikov marxizmu pribúdalo čoraz viac snáh o „vylepšenie“, „doplnenie“ alebo „obrodu“ marxizmu-leninizmu. Priamo reklamne sa ponúkali módne smery západnej filozofie, a to najmä smery tzv. filozofického-antropologickej alebo scientistickej orientácie. Kým filozofický scientizmus ponúkol recepty na „zvedčenie“ marxizmu, antropologicky orientované smery, najmä existencializmus, personalizmus, ponúkali doplniť marxizmus o existenciálnu filozofiu človeka, ktorá údajne z marxizmu vypadla. V mojom príspevku chcem venovať pozornosť prejavom filozofického antropologizmu alebo antropocentrizmu, a to najmä preto, že zasiahol našu filozofickú tvorbu širšie ako filozofický scientizmus.

Ak vychádzame z dejinného faktu, že mottom komonizmu je: „Všetko pre človeka, pre dobro človeka,“ stáva sa nám zrejším úsilie venovať problematike človeka na pôde marxizmu sústredenú a permanentnú pozornosť. „Človek je centrom marxistickej filozofie. Na rozdiel od starej klasickej antropológie feuerbachovho typu človek v marxistickej filozofii nie je človekom vo všeobecnosti, ale konkrétnym spoločenským, historickým, tvorivým človekom.“⁵ Podľa V. Rumla „Mimoriadny ideologický význam má v súčasnej dobe problematika človeka, ktorej filozofické spracovanie je jednou zo závažných úloh našej marxisticko-leninskej filozofie“.⁶ V rezolúcii XIV. zjazdu KSČ sa hovorí: „Hlavným poslaním politicko-ideovej práce strany i ostatných zložiek nášho politického a štátneho systému je výchova socialisticky mysliaceho a konajúceho človeka... Formovanie socialistického človeka... je úloha veľmi náročná a pre rozvoj socialistickej spoločnosti nevyhnutná.“

O zvýšenom záujme o problematiku človeka v marxistickej filozofii svedčí nielen vzrastajúci počet publikácií, štúdií vo všetkých socialistických štátoch, najmä v ZSSR, ale aj pozoruhodné vedeckovýskumné projekty filozofických inštitúcií v týchto štátoch, zamerané na výskum filozofických a iných aspektov problematiky človeka. S problematikou človeka totiž úzko súvisia otázky komunistického humanizmu ako rozhodujúceho faktora prestavby spoločenských a individuálnych podmienok života i otázky uskutočňovania vedeckotechnickej revolúcie v podmienkach socializmu. A ďalej otázky formovania socialistického vedomia ľudí, rozvíjania ich tvorivej aktivity pri výstavbe vyspelej socialistickej spoločnosti, kultivácie medziludských vzťahov, hodnôt, spôsobu života atď.

Zvýšený záujem o filozofický výskum problematiky človeka u nás možno zaznamenať už v začiatkoch šesťdesiatych rokov. Bolo by však vonkoncom nesprávne tvrdiť, že ho podnecovali výlučne myšlienkové zdroje z tábora existenciálnej filozofie. Naša rozvíjajúca sa socialistická skutočnosť čoraz naliehavejšie nastrolovala riešenie problémov spojených s formovaním, upevňovaním socialistického, morálneho, tvorivého profilu našich ľudí, ako aj problémov spo-

⁵ MITIN, M. B.: Človek ako predmet filozofického skúmania. Referát na XIV. medzinárodnom filozofickom kongrese v Mexico City r. 1963, uverejnený v zborníku Človek, kto si? Bratislava, Obzor 1965, s. 37.

⁶ Nová mysl, 1971, č. 3, s. 355.

jených s narastajúcou ahumánosťou svetového imperializmu. K zvýšenému záujmu prispeli nepochybne aj informácie o rokovaní XIV. medzinárodného filozofického kongresu r. 1963, ktorého ústrednou témou bol *Problém človeka a kritika našej doby*, no predovšetkým práce poľského filozofa A. Schaffa preložené do slovenčiny: *Filozofia človeka* (1964), *Marxizmus a ľudské individuum* (1967) a kniha R. Garaudyho *Perspektívy človeka*, ktorá vyšla v českom preklade r. 1964.

Azda už v tomto období sa u nás začali formovať dva odlišné prístupy k problematike človeka. Prvý (ktorý sa rozvíja i v súčasnosti) sledoval tieto ciele: 1. hľadať inšpirujúce podnety pre rozpracúvanie filozofických otázok človeka v socialistických podmienkach nášho života a v intenciách odkazu klasikov marxizmu-leninizmu; 2. viazať rozvíjanie filozofických aspektov problematiky človeka na poznatky vedných odborov, ktoré z rôznych stránok študujú človeka ako individuum aj ako spoločenského tvora; 3. odhaľovať nevedecké základy antropologicky orientovaných filozofických smerov buržoáznej filozofie, pritom pozorne skúmať a prehodnocovať pozitívne podnety, ktoré možno nájsť v prácach niektorých autorov o uvedenej problematike. V druhom postupe sa postupne kryštalizovali tieto ciele: 1. nastoľovaním problematiky človeka znehodnocovať doterajšiu prax výstavby socializmu vo všetkých jej stránkach, generalizovať niektoré nedostatky a chyby minulosti a dokazovať nehumánosť doterajšej praxe socialistickej výstavby u nás i v ostatných krajinách socializmu, inštitucionálnych foriem jej riadenia, charakterizovať tieto formy ako príklad odcudzenia v socializme; 2. nahrádzať marxistickú koncepciu človeka tzv. antropologicko-prakticistickou koncepciou, rozvíjanou niektorými predstaviteľmi revizionizmu v zahraničí, a stavať proti dialektike prírodno-historických, spoločenských a ľudských súvislostí princíp antropocentrizmu; 3. ustupovať vplyvom nemarxistických prúdov najmä v ich sprostredkovanej podobe, ako ju predstavuje predovšetkým tzv. Frankfurtská škola a tzv. filozofia praxe.

Pokiaľ ide o prvý prístup, spomínané ciele možno dokumentovať takto: Proti úsiliu nemarxistických, antropologicky orientovaných filozofov dokazovať, že na pôde „každého, a teda aj dialektického materializmu“ nie je možné nastoľovať a riešiť problémy človeka, proti devalvácii hodnôt socialistickej výstavby sa rozvíjali a propagovali myšlienky: „Problematika človeka je integrálnou súčasťou marxizmu, leží v samých základoch odkazu klasikov marxizmu-leninizmu a prax budovania socializmu oveľa viac prispela už k jej riešeniu ako teoretická aktivita súčasných marxistických filozofov.“⁷ Alebo: „A predsa, ako ukážeme, existujú všetky predpoklady pre tvrdenie, že skutočne reálna a vedecky koncipovaná filozofická antropológia je možná iba na platforme vedeckomaterialistickej filozofie, a že základný náčrt teórie človeka je obsiahnutý v diele K. Marxa.“⁸ Ďalej sa tvrdí, že rozvíjať tieto základy možno iba za predpokladu, že sa bude vychádzať z poznatkov jednotlivých vedných disciplín, ktoré skúmajú rôzne aspekty prírodných, spoločenských a ľudských súvislostí.

⁷ BODNÁR, J.: Polemicky o perspektívach človeka, Predvoj 7. 1. 1965.

⁸ Otázky marxistickej filozofie, 1964, č. 1, s. 10.

Treba sa v krátkosti zmeniť aj o pokusoch formulovať postoje k tzv. filozofickej antropológii alebo k filozofii človeka, tým viac, že tieto pojmy v našej verejnosti propagovali obe spomínané práce A. Schaffa. Stretneme sa s nimi priamo alebo nepriamo vo viacerých článkoch z tohto obdobia, s úmyslom preskúmať ich miesto v rámci marxistickej filozofie. V tomto hľadaní možno nájsť veľa nerozhodnosti a neujasnosti, aj keď dominuje dobrý úmysel zistiť špecifické začlenenie problematiky človeka v rámci marxistickej filozofie. Naposledy r. 1967 sformuloval autor tohto príspevku svoj postoj v tom zmysle, že „filozofické otázky človeka sú integrálnou súčasťou marxizmu, a preto nie je potrebné marxizmus dopĺňať novou disciplínou — filozofiou človeka alebo filozofickou antropológiou“.⁹ Pokiaľ ide o prvý prístup, celkove ho možno charakterizovať ako prístup, rozvíjaný z marxistických pozícií. Jeho nedostatky treba vidieť predovšetkým v preceňovaní niektorých pozitívnych podnetov nemarxistických autorov, v nedocenení týchto podnetov v dielach klasikov marxizmu-leninizmu, v nie vždy dostatočne hlbokom a principiálnom, kritickom demaskovaní reakčnej podstaty buržoázných názorov na problematiku človeka a konečne v nedostatočne hlbokom skúmaní triednych a sociálnych zdrojov nemarxistických koncepcií človeka odhaľovaním ich súvislostí s buržoáznou ideológiou v jej boji proti marxizmu-leninizmu.

Druhý prístup sa formoval na pozadí narastajúcich kontaktov so skupinou antropológicko-praxisticky orientovaných juhoslovanských filozofov, grupujúcich sa najmä okolo časopisu Praxis. Usilujú sa rozpracovať „filozofiu praxe“ a predkladať ju ako „najautentickejšie dedičstvo“ Marxovho filozofického odkazu. Ona im je odrazovým mostíkom pre „zásadnú kritiku“ Leninovej teórie odrazu, pre odmietanie dialektiky prírody, pre obhajobu antropocentrického princípu, ako aj pre kritiku „triednej diktatúry“, „monopolizácie moci stranou“, zinsťitucionalizovaného socializmu a pod.

Kontakty sa oficiálne začali I. sympóziom juhoslovanských a československých filozofov, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 5.—6. novembra 1965 v Zadare. Téma sympózia: *Marxizmus a dialektika*. Už tu prof. Markovič poukázal na potrebu „koncipovania dialektiky ako štruktúry metodológie tých princípov totálnej ľudskej praxe, ktorá je zameraná na oslobodenie človeka, na humanizáciu prírody i spoločenského prostredia“.¹⁰ V interpretácii prof. Vranického „otázka dialektiky je v podstate otázkou človeka“; podobne ako prof. Markovič, dospieva k záveru, že „kľúčovým problémom na pochopenie dialektiky je problém praxe. Je to spojovacie ohnisko medzi človekom a prírodou a len za pomoci tejto kategórie možno vybudovať dôsledne marxistickú filozofiu“.¹¹ Na tomto sympóziu predniesol referát aj s. Strinka pod názvom *K dvom poňatiach dialektiky socializmu*.¹² Skrátený a upravený text tohto príspevku vyšiel v Kultúrnom živote¹³ pod názvom *O hamblivom dogmatizme a revolučnej*

⁹ Nová mysl, 1967, č. 1, s. 26.

¹⁰ Pozri Filozofia, 1966, č. 1, s. 79.

¹¹ Tamže.

¹² Pozri Filozofia, 1966, č. 1, s. 82—88.

¹³ Kultúrny život, 1965, č. 57.

dialektike. Základnou myšlienkou referátu je dištancovať „revolučný marxizmus“ od „apologetického marxizmu“.

V podobnom duchu sa nieslo rokovanie aj na druhom čs.-juhoslovanskom sympóziu v dňoch 12.—14. 10. 1966 na Pieskoch pri Modre. Jeho ústredná téma: *Človek a spoločnosť*. Tak napr. prof. Korač bojuje za „demistifikáciu a desakralizáciu spoločenských vzťahov a spoločenského vedomia“, za „kritiku všetkého existujúceho“, a Marxovmu materializmu dáva „priliehavejší“ názov: antropologický personalizmus. Prúcha vyslovuje nespokojnosť s tzv. „konformným humanizmom“, t. j. takým, „ktorý sa ohraničuje iba na utvrdzovanie dosiahnutého stupňa humanity a neprekračuje horizont daných pomerov“.¹⁴

Revolta proti „dogmatickej deformácii marxizmu“, za „kriticko-revolučnú teóriu dnešného socializmu“ má svoj teoretický zdroj v antropologicko-praxistickom princípe, alebo lepšie povedané v antropocentrickom princípe, ktorý z existenciálnej filozofie integrovali do rámca „filozofie praxe“ niektorí juhoslovanskí filozofi. V akceptovaní antropocentrického východiska videli aj niektorí filozofi u nás „uskutočnenie kopernikovského obratu vnútri marxistickej filozofie“.

Napr. v publikácii *Problémy dialektiky*, ktorá vyšla u nás r. 1968, sa píše „Problém človeka nemožno chápať ako problém vyhradený iba filozofickej antropológii, ktorá sa začína konštituovať v posledných rokoch aj v rámci marxistickej filozofie ako osobitná filozofická disciplína, ale je to problém dotýkajúci sa marxistickej filozofie v celom jej rozsahu, a teda aj dialektiky. V určitom zmysle by sme dokonca mohli povedať, že integrácia tohto aspektu do marxistickej filozofie je vlastne najzákladnejšou črtou obrodného procesu, ktorý prekonáva marxistickú filozofiu, že ňou sa podstatne mení celá štruktúrna stavba marxistickej filozofie, že na jej základe sa tu uskutočňuje akýsi kopernikovský obrat vnútri marxistickej filozofie, jej návrat k pôvodným Marxovým antropocentrickým východiskám.“¹⁵

Hovorili sme o dvoch prístupoch k filozofickej problematike človeka, ktoré sa u nás formovali v nedávnom období. Formovali sa v atmosfére deštruktívnych príprav antimarxistických a antisocialistických síl na zvrátenie výstavby socialistického života. To nepochybne poznačilo svojím spôsobom práve tak najlepšie úmysly pozitívne prispieť k rozpracovaniu uvedeného okruhu otázok z marxistických pozícií, ako aj úmysly „obrodiť“ marxizmus „kriticko-revolučnou teóriou“ alebo kopernikovským obratom vnútri marxistickej filozofie, t. j. na báze antropocentrizmu. Stačí však hlbší ponor do teórie marxizmu, aby sme videli, že antropocentrizmus v podstate znamená fetišizáciu a absolutizáciu subjektu, v sociálno-politických súvislostiach je teoretickou platformou koncepcie „elity“ ako historickej sily, ktorá v podmienkach súčasného vedeckotechnického pokroku vraj má nahradiť dejinnú úlohu proletariátu. V konečných dôsledkoch táto koncepcia smeruje k znehodnocovaniu samej podstaty socialistickej revolúcie a triednych zápasov v súčasnom svete. Vo filozofickom slova zmysle nemá nič

¹⁴ Pozri *Filozofia*, 1967, č. 1, s. 61.

¹⁵ *Problémy dialektiky*, Bratislava 1968, s. 255.

spoločného s marxistickou teóriou podstaty človeka i špecifickej úlohy subjektu v procese poznávania a pretvárania skutočnosti, ani so súčasnými snahami o komplexné postihovanie ľudského fenoménu, o systematickú teóriu človeka na báze špeciálnych výskumov príslušných vedných disciplín.

* * *

V úvodnej časti môjho príspevku som zdôraznil potrebu rozvíjať teoretickú bázu marxizmu-leninizmu vôbec a marxistickej filozofie osobitne. Túto potrebu okrem iného stimulujú aj zmeny, ktoré sa dnes odohrávajú v súvislosti s vedeckotechnickým rozvojom v celkovom spôsobe myslenia, vyžadujúcom ďalší vedecký marxistický výskum takých problémov, ako je vedecká metóda, vedeckosť a jej kritériá, vzájomný vzťah vedecko-filozofickej metódy a metód špeciálnych vied, „začlenenosť“ vedeckého poznania do celkovej dialektiky subjektu a objektu v rozvoji spoločenskej praxe, súvislosť pohybu myšlienkových foriem s pohybom spoločenskej praxe a mnoho ďalších.

Ak akceptujeme zásadu, že kvalitatívny, skutočne progresívny rozvoj filozofie sa uskutočňuje v špecificky filozofických oblastiach (v oblasti ontologickej, gnozeologickej a metodologickej problematiky“), a súčasne zásadu (ktorú prvý raz vedecky dokázala práve marxistická filozofia), že svetonázorová problematika, ktorú filozofia skúma, *zásadne* nemôže byť spoločensky neutrálna (t. j. že riešenie ktoréhokoľvek závažného filozoficko-svetonázorového problému vždy *objektívne* znamená zaujať tú alebo inú spoločenskú triednu pozíciu), potom sa nám v celej šírke ukážu otázky, ktorým dnes na pôde marxistickej filozofie treba venovať zvýšenú pozornosť. Sú zahrnuté v „prognózach“ a pokiaľ ide o slovenské filozofické pracoviská, orientujú filozofické bádanie nielen na úseky, kde možno najviac využiť dosiahnuté výsledky a kde skúsenosti umožňujú hlbšie a syntetickejšie riešiť problémy, ale aj na závažné teoreticko-filozofické otázky súvisiace so súčasným trendom vedeckotechnického rozvoja i s problémami budovania vyspelej socialistickej spoločnosti.

Predovšetkým pôjde o stále hlbšie rozpracúvanie teoreticko-poznávacích a metodologických aspektov dialektického materializmu. V tejto súvislosti treba ďalej rozvinúť a konkretizovať marxistickú ideu o aktivite subjektu v procese poznania, o vzájomnom dialektickom pôsobení subjektu a objektu. To okrem iného znamená špeciálne skúmať otázku skutočného miesta princípu odrazu v systéme marxistickej filozofie, konkrétnejšie odhaľovať podstatu vzťahu dialektiky a princípu odrazu.

V oblasti problematiky gnozeológie a logiky vedeckého poznania stojí ďalej v popredí výskum zákonov a kategórií myslenia, povahy poznávacieho obrazu, modelovania, princípov a podstaty formalizácie, výskum pojmu informácia a jeho súvislosti s takými filozofickými kategóriami, ako odraz, materiálne a ideálne, prax v procese poznania atď.

Celý rad aktuálnych problémov signalizuje aj oblasti metodológie vedy: napr. výstavba a typológia vedeckých teórií, druhy a štruktúra vedeckých

poznatkov, vzťah teoretických a empirických vedeckých poznatkov, problémy empirickej interpretácie vedeckých teórií, podmienky a mechanizmy formovania nových poznatkov vo vede. Prax rozvoja súčasnej vedy podnecuje analyzovať taktiež úlohu tvorivej predstavivosti, charakter a úlohy „intuície“ v poznaní.

Je všeobecne známe, že v súčasnej vede nachádzajú široké uplatnenia metódy systémovo-štrukturálnych metód a materialistickej dialektiky, a to z pozície, ktorá jednoznačne určuje, že systémovo-štrukturálne metódy nemôžu nahradiť materialistickú dialektiku. Len z tejto pozície možno pristupovať k výskumu logických základov všeobecnej teórie organizácie, špecifiky metód analýzy celostných systémových útvarov rôznych typov, kategórií vývoja, časti, celku, kvalitatívneho skoku, foriem organizácie hmoty a pod.

V oblasti výskumu dialektiky spoločenského poznania treba stále venovať zvýšenú pozornosť otázkam dialektiky ľudskej (individuálnej a spoločenskej) činnosti, dialektiky spoločenského vývinu, dialektiky ako metodologického základu vied o človeku. Rozpracovanie týchto otázok má veľký význam pre prax socialistickej výstavby, pre výskum formovania socialistickeho vedomia ľudí. Stále aktuálnejší význam nadobúdajú aj výskumy pôsobenia ideologických a sociálno-psychologických mechanizmov spoločenského vplyvu, výskum zákonitostí ich formovania, výskum metód ideologického boja, najmä podmienok a predpokladov jeho efektívnosti. Celkove pôjde o ďalší výskum kategórií historického materializmu, a to predovšetkým v spojení s praktickou revolučnou činnosťou pri uskutočňovaní socialistických premien a pri formovaní socialistického vedomia. Ďalej pôjde o komplexnejšie osvetľovanie základných otázok spoločenského determinizmu, spoločenských a individuálnych väzieb, procesov sebaotvárania spoločnosti a človeka, dialektiky objektívnych a subjektívnych faktorov v procese poznania. Vzhľadom na súčasný vedeckotechnický progres v podmienkach socializmu a jeho zrýchľujúce sa tempo bude potrebné dosiahnuť teoretický predstih pri riešení otázok formovania socialistickeho spôsobu života, rozvoja tvorivej aktivity človeka, hodnôt ľudského života, formovania nových vzťahov medzi ľuďmi, utvárania životného prostredia v podmienkach postupného rušenia pôvodného naturálneho prostredia. S tým bude súvisieť rozpracovanie kategórií socialistickeho humanizmu.

Stále viac sa dostáva do popredia už spomínaná problematika človeka. Tu treba zdôrazniť, že metodologickým základom rozvíjajúceho sa komplexu vied o človeku je marxistická filozofia ako celok, a nie akási osobitná „filozofická antropológia“. Len z tohto aspektu možno pristupovať k riešeniu takých závažných otázok, akými sú napr. problém dialektiky cieľa, prostriedkov a výsledkov ľudskej činnosti, dialektiky slobody a nevyhnutnosti, vzťahu odcudzenia, spredmetnenia a sebarealizácie, výskumu tzv. subjektívneho sveta človeka, problémy mravného pokroku a morálnych hodnôt, špecifikum morálnych súdov, podstata morálneho hodnotenia, sloboda a zodpovednosť v mravnom konaní a pod.

Vzhľadom na tradíciu výskumu v oblasti dejín slovenskej filozofie a pomerne značné čiastkové výsledky, dosiahnuté v posledných rokoch, bude možné pristúpiť ku komplexnému a syntetickému spracovaniu dejín slovenskej filozofie. Riešenie

tejto úlohy predpokladá intenzívnu spoluprácu s historikmi filozofie v českých krajinách, ďalej v Maďarsku, Poľsku a v ZSSR. Bude potrebné položiť ťažisko na revolučné a humanistické tradície v dejinách nášho národa, na komplexné rozpracovanie začiatkov a rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku.

Pozitívne riešenie týchto a mnohých ďalších aktuálnych problémov marxistickej filozofie predpokladá kritické prekonávanie buržoázných filozofických koncepcií a postojov. Súčasne vyžaduje úzku kooperáciu filozofických pracovísk tak v našom štátnom meradle, ako aj v rámci celého socialistickeho spoločenstva.

НАШЕ ФИЛОСОФСКОЕ РАЗВИТИЕ: РЕТРОСПЕКЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Ян Боднар

Текст доклада, прочитанного автором на общегосударственном семинаре чехословацких философов и социологов, который состоялся 10—11 апреля 1973 г. в Соленице. В первой части автор критически рассматривает вопрос о том, как развитие философской мысли у нас в последний период было связано с общественным кризисом, вызванным антимарксистскими и антисоциалистическими силами. Согласно автору, наиболее ярко это проявилось в стремлении к так называемой деидеологизации марксизма, в попытках «возродить» марксистскую теоретическую мысль с позиций философского антропологизма и сциентизма. Особое внимание он обращает на связь между попыткой абсолютизировать субъект в обществе и теорией «элит», направленной на обесценение роли пролетариата в борьбе за победу социализма. Во второй части своего выступления автор наметил главные задачи философских исследований у нас на ближайший период.

OUR PHILOSOPHICAL DEVELOPMENT: RETROSPECTIVES AND PERSPECTIVES

Ján Bodnár

The present contribution is one that has been delivered at the all-state seminar of Czechoslovak philosophers and sociologists at Smolenice on the 10th — 11th April, 1973. In the first part the author investigates critically the connections of the development of philosophical thinking in our country in the recent period with the all-society crisis evoked by the antimarxist and antisocialist forces. These connections, according to the author, manifested themselves most strikingly in the attempts at the so called de-ideologization of marxism, in attempts at a "revival" of the marxist theoretical thinking from the positions of philosophical anthropologism and scienticism. The author has paid special attention to the connection between the attempt at absolutization of the subject in society, depreciation of the rôle of the proletariat in the struggle for the victory of socialism. The other part of the paper points out the chief tasks of philosophical research in this country in the nearest period.